

4. Тарас А. Е., Сельченко К. В. Психология экстремальных ситуаций: Хрестоматия. Москва, 2000. С.150-176.

5. Грядет реформа пенитенциарной системы: что ждать заключенным и работникам тюрем. URL: <http://cripo.com.ua/likbez/?p=233529/>

Медведев В. С.,

доктор психологических наук, профессор,

профессор кафедры юридической психологии

Национальной академии внутренних дел

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ДЕФОРМАЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Серед можливих негативних наслідків професійного виконання пенітенціарної діяльності одне з чільних місць займають деформація та вигорання. У вітчизняній юридичній психології та пенітенціарії феномен професійної деформації вперше досліджений В. С. Медведевим (1989–1999 рр.). З орієнтацією на запропонований ним теоретико-прикладний підхід проведені численні дослідження різних аспектів професійної деформації (Ю. В. Александров, А. І. Богатирьов, З. Р. Кісіль, І. В. Клименко, С. С. Сливка та ін.). Це дозволило розробити розгорнуту юридично-психологічну та, у її рамках, пенітенціарно-психологічну концепцію професійної деформації. Вона отримала визнання в країнах СНД та Євросоюзу (Росія, Білорусь, Молдова, Німеччина та ін.).

Професійне вигорання почало досліджуватися закордонними фахівцями у II половині XX ст. спочатку як емоційне, а далі — психічне вигорання. Інтерес до цього феномену виявився настільки значним, що на певному етапі професійне вигорання немовби затьмарило професійну деформацію. Сьогодні у вітчизняній юридичній психології та пенітенціарії склалася своєрідна ситуація. Вона полягає в тому, що професійна деформація та професійне вигорання тлумачаться як: 1) паралельні, незалежні один від одного феномени; 2) тотожні один одному феномени; 3) професійне вигорання є складовою частиною професійної деформації. У зв'язку з цим підвищено актуальною є порівняльна характеристика професійної деформації та професійного вигорання пенітенціарних працівників. Це дозволить розробляти і впроваджувати ефективні профілактичні та корекційні програми.

Професійна деформація являє собою комплекс специфічних змін, які виникають в особистості працівника в результаті виконання пенітенціарної діяльності впродовж певного часу та певної невідповідності професійно важливих якостей вимогам діяльності. Тривалість виконання пенітенціарної

діяльності є індивідуальною для кожного працівника, але типовою для служби чи підрозділу, який він представляє.

Комплекс деформаційних змін включає таке:

- надмірний розвиток професійно важливих якостей, їх трансформація у свою протилежність (пильність — у підозрілість, впевненість — у самовпевненість, вимогливість — у прискіпливість, акуратність — у педантизм, толерантність — у байдужість та ін.);

- актуалізацію та розвиток соціально негативних якостей (жорстокість, цинізм, мстивість, брутальність та ін.);

- пригнічення і розмивання якостей, що оцінюються працівником як другорядні чи зайві (морально-вольова надійність, адекватна професійна самооцінка, відношення до критики та контролю тощо);

- дисгармонійне, спотворене співвідношення і взаємодія окремих якостей та їх груп (професійні та позапрофесійні інтереси; шаблонність і гнучкість професійного мислення та ін.). Головною закономірністю професійного розвитку стає не поєднання і стимулювання різних якостей під загальним професійним вектором, а абсолютизація одних якостей за рахунок інших.

Ці зміни є взаємопов'язаними, але аналітично незалежними. Це означає, що вони можуть не співпадати в часі виникнення, темпах розвитку і в конкретних пенітенціарних працівників мати різне «зрізове» поєднання.

Основними показниками професійної деформації є:

1. Упереджене ставлення до засудженого чи групи засуджених, що є об'єктами службової діяльності. Воно як показник професійної деформації має три конкретні прояви: презумпція першопочаткової винності засудженого; віра в абсолютну ефективність примусових засобів та їх пріоритетне застосування; раціонально-сміслові та емоційно-почуттєві бар'єри стосовно засудженого.

2. Довільно-суб'єктивне тлумачення регламентації власної діяльності та поведінки засуджених. Цей показник має такі конкретні прояви: перевищення, зловживання, незастосування владних повноважень; застосування заборонених методів та прийомів службової діяльності (припинення гідності, тортури та ін.); особисте встановлення чи сприяння встановленню недозволених зв'язків засудженими та членами їх сімей; уживання алкоголю, наркотичних та психотропних речовин під час діяльності та зловживання у позаслужбовий час з метою релаксації.

3. Виконання професійної ролі в цілому, окремих її елементів поза службою, коли в цьому немає об'єктивної необхідності. Конкретними проявами цього показника є владно-командна, менторсько-повчальна манера спілкування з оточенням, недоречне застосування професійного гумору, жартів та анекдотів,

специфічні зміни в лексиконі (загальне збіднення, тотальна жаргонізація, збільшення ненормативної лексики).

4. Професійне огрублення особистості пенітенціарного працівника. Воно має такі конкретні прояви: постійна, надмірна зацікавленість службовими справами у позаслужбовий час (відпустки, вихідні дні, свята); бажання якомога довше перебувати на роботі без об'єктивної необхідності; соціо-професійна ізоляція (бажання обмежити коло спілкування колегами, пересторога у ставленні до інших).

5. Зміни в образі «Я». Цей показник має такі конкретні прояви: стійко завищена професійна самооцінка; поблажливість в оцінці колег; неадекватне реагування на контроль і критику на свою адресу; жорстка орієнтація на власний професійний досвід, переконаність у власній безпомилковості.

Провідними чинниками професійної деформації є зміст, організація й умови здійснення пенітенціарної діяльності, а також кримінально-психологічні характеристики її об'єкта (засуджений, групи засуджених, мікросередовище засуджених).

Професійне вигорання являє собою реакцію організму та психіки пенітенціарного працівника на довготривалий вплив професійних стрес-чинників середньої та низької інтенсивності. Сучасне тлумачення сутності та проявів професійного вигорання здійснюється з орієнтацією на трикомпонентну модель, запропоновану американськими дослідниками К. Масlach та С. Джексон. Згідно з цією моделлю професійне вигорання включає емоційне виснаження, деперсоналізацію, редукцію особистих досягнень.

Емоційна виснаженість полягає в емоційній перенасиченості, спустошеності, втомі від діяльності, апатії. Деперсоналізація полягає у негативізмі, цинічному ставленні до діяльності та її об'єктів. Редукція полягає у негативній оцінці власних професійних досягнень та самого себе, самовільному спрощенні та обмеженні професійних обов'язків, зниженні рівня професійних домагань.

На відміну від професійної деформації, професійне вигорання в повному обсязі охоплює сферу психосоматики, включаючи різноманітні розлади. Тому для характеристики професійного вигорання поряд із власне психологічною використовується і медична термінологія.

До соматично-функціональних симптомів належать втома та перевтома, виснаження, зміна ваги тіла, порушення сну та безсоння, втрата апетиту та смаку, порушення дихання, нудота, запаморочення, підвищене потовиділення, тремтіння тіла, артеріальна гіпертензія, виразки і запалення на шкірі та слизових оболонках, загострення серцево-судинних хвороб.

До групи соціальних симптомів належать пониження соціальної активності, пасивне та одноманітне проведення дозвілля, звуження кола

уподобань, байдужість до рідних та близьких у поєднанні з відчуттям недостатньої підтримки з їх боку, зменшення обсягу та інтенсивності соціальних контактів.

Професійне вигорання можна розглядати як певне відгалуження професійної деформації, яке частково збігається з нею. Професійне вигорання пенітенціарного працівника може виникати значно раніше, протікати швидше і бурхливіше, ніж професійна деформація. Воно свідчить про повний регрес професійного розвитку особистості. Професійне вигорання суттєво знижує основні показники (кількість, якість, надійність) службової діяльності, у той час як професійна деформація на початковому рівні, виконуючи функцію психологічного захисту, навіть сприяє ефективності службової діяльності.

Охріменко І. М.,

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ*

Лигун Н. В.,

*кандидат психологічних наук, доцент,
начальник відділу психологічного
забезпечення Департаменту персоналу,
організації освітньої та наукової
діяльності МВС України*

СУЧАСНА МОДЕЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ

Процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності, включно вищу освіту. Україна чітко визначила орієнтир на входження в освітній і науковий простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в контексті європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над її практичною реалізацією в системі Міністерства внутрішніх справ України.

Відповідно до Стратегії розвитку системи МВС України до 2020 року, Концепції реформування освіти у Міністерстві внутрішніх справ [1], одним із необхідних кроків став розвиток відомчої системи освіти та підготовки кадрів, насамперед, поліцейських. Важливою складовою реалізації Концепції стала розробка та затвердження державного освітнього стандарту з професії «поліцейський» на основі *компетентнісного підходу*.